

11. Филворд – різновидність кроссворда [Електронний ресурс]. – Режим доступа : <http://myintelligentkids.com/filvord-raznovidnost-krossvorda> – Названіє с екрана.
12. Фурман А. В. Проблемні ситуації в навчанні / А. В. Фурман. – К. : Основа, 1991. – 420 с.

13. Шевцова О. А. Ігрова дидактика / О. А. Шевцова. – Харків : Основа, 2011. – 366 с.
14. Яковлев Н. М. Методика і техніка уроку в школі / Н. М. Яковлев. – К. : Просвіта, 2004. – 85 с.

Дата надходження до редакції: 16.03.2018 р.

УДК373.542

Ірина ОЗАРЧУК,
асистент кафедри іноземних мов
Національного університету водного господарства
та природокористування, м. Рівне

РОЛЬ МУЛЬТИЛІНГВІЗМУ В СТАНОВЛЕННІ ІНШОМОВНОЇ ОСВІТИ ПОСТСОЦІАЛІСТИЧНИХ КРАЇН БАЛТІЇ

У статті зроблено спробу дослідити явище мультилінгвізму як способу інтеграції країн Балтії в полікультурний соціум Європейського Союзу. Визначено умови функціонування декількох мов одночасно в одній країні. Проаналізовано європейський досвід набуття багатомовності в контексті іншомовної освіти Латвії, Литви та Естонії.

Ключові слова: мультилінгвізм, білінгвізм, глобалізація, постсоціалістичні країни Балтії, мультикультурний діалог, багатомовна освіта.

В статье сделана попытка исследования мультилингвизма как способа интеграции стран Балтии в поликультурный социум Европейского Союза. Определены условия функционирования нескольких языков одновременно в одной стране. Проанализирован европейский опыт приобретения многоязычия в Латвии, Литве и Эстонии.

Ключевые слова: мультилингвизм, билингвизм, глобализация, страны Балтии, мультикультурный диалог, многоязычное образование.

The article examines multilingualism as a way of integrating the Baltic countries into the multicultural society of the European Union. The conditions of functioning of several languages in one country are determined. The European experience in acquiring multilingualism in Latvia, Lithuania, Estonia is analyzed.

Key words: Multilingualism, Bilingualism, Globalization, Post-socialist Baltic States, Multicultural Dialogue, Multilingual Education.

Актуальність. Із кожним роком світ стає все більш глобалізованим. Сучасні дослідження проблеми багатомовності неодноразово підтверджують складність і неоднозначність цього поняття. Ґрунтовний аналіз мовних явищ у постсоціалістичних країнах Балтії, до яких віднесено Латвію, Литву та Естонію, в умовах мультилінгвізму дозволяє не лише встановити межі його поширення і взаємодії,

а й прослідкувати характер мовних змін на різних рівнях здобуття іншомовної освіти в цих країнах.

Значна кількість жителів країн Балтії – багатомовні, зокрема дві третини населення користуються щонайменше двома іноземними мовами, а це в кілька разів перевищує середній показник у Євросоюзі. Згідно з даними Євростату, 66,1% населення Литви віком від 25 до 64 років розмовляють двома або більше іноземними мовами, 31,5% – однією, і лише 2,5% населення не знають жодної іноземної мови. Громадяни Балтії здебільшого надають перевагу англійській та російській мовам [9, с. 1]. У пострадянський період більшість населення країн Балтії було русифікованим, у школах переважно вивчалася російська мова.

Після вступу країн Балтії до Євросоюзу іншомовна освіта суттєво переорієнтувалася: співпраця цих країн зі світовими лідерами стала важливим кроком до того, що в освітній системі відбулися значні зміни, які стосувалися насамперед вивчення іноземних мов. Інтеграційні процеси сприяли перетворенню країн Балтії в багатомовний простір, в якому всі національні мови мають рівні права. Зважаючи на це, іншомовна освіта тут посідає важливе місце, адже з відкриттям кордонів до країн Європи зростає мобільність населення, на новий рівень вийшли як внутрішні, так і зовнішні зв'язки з країнами-партнерами. Означені процеси сприяють значному підвищенню вмотивованості балтійців до опанування іноземними мовами, починаючи з раннього віку. Сьогодні двомовне навчання визнано низкою європейських учених важливою складовою полікультурної освіти. Відчутний вплив на розвиток двомовної освіти у Латвії, Литві та Естонії чинить політика Європейського Союзу, як-от: відмова від пріоритету якоїсь із мов та орієнтація на рівноправне використання мов-партнерів [2, с. 52].

Неабиякої популярності набуває сьогодні і питання багатомовності в Україні, адже на її теренах, крім українців (77,8%) та росіян (17,3%), проживають також поляки, угорці, молдавани, кримські татари та ін. При цьому українську мову вважають

рідною 67,5% населення, а російську – 29,6%. Зважаючи на те, що Україна прагне до тісної співпраці зі світовим співтовариством щодо вирішення глобальних проблем людства, впровадження різноманітних гуманітарних проектів із питань міжнародної співпраці, проблема багатомовності є надзвичайно важливою та викликає непідробний соціальний інтерес. Крім того, іншомовна освіта у нашій країні здобуває неабияку популярність, зокрема зростає відсоток батьків, які бажать, аби їх діти якомога раніше долучилися до вивчення іноземних мов [2, с. 52].

Аналіз наукових досліджень і публікацій. Проблемі багатомовності присвячено низку досліджень як вітчизняних, так і зарубіжних науковців. Процеси взаємодії кількох мов, соціальне та культурне середовище цього процесу досліджував У. Вайнрайх (Uriel Weinreich) [2]. Завдяки йому з'явився термін «двомовність» («білінгвізм»), тобто поперемінне використання двох мов – державної та іноземної. При цьому тих, хто ними розмовляє, було названо двомовними особами (білінгвами). Крім того, вчений сформував основу для теорії двомовності та багатомовності, запропонував методiku дослідження мовних контактів і мовних універсалій, а низький рівень досліджуваності явища багатомовності пояснював «...зацікавленістю правлячих кіл деяких європейських та американських країн повністю стандартизувати наявну там (офіційну) мову як засіб національного існування» [2, с. 22].

Щодо вітчизняних науковців, то в цьому напрямі працювали такі дослідники, як Л. В. Щерба [8], який під мультилінгвізмом розуміє здатність тих чи інших груп населення спілкуватися двома і більше мовами; О. О. Першукова [5], яка охарактеризувала соціолінгвістичні засади формування процесу багатомовності в умовах багатомовної іншомовної освіти в країнах Західної Європи; І. О. Білецька [1], що окреслила диференціацію двомовності на індивідуальному та суспільному рівнях, а також окреслила особливості багатомовної політики США як однієї з найбільш багатомовних країн світу. Явище білінгвізму досліджує також А. Гуріна [3], наголошуючи на тому, що навчання іноземної мови має бути спрямоване на формування ціннісної орієнтації індивідуума та рівноправний діалог мов і культур.

Мета статті – охарактеризувати явище мультилінгвізму на прикладі іншомовної освіти країн Балтії (Латвії, Литви, Естонії).

Виклад основного матеріалу. В епоху глобалізації та інтеграційних процесів сучасне суспільство країн Балтії (Латвії, Литви, Естонії) покликане приймати нові політичні, економічні, соціальні та культурні умови існування незалежно від регіону проживання. У зв'язку зі збільшенням міграційних потоків до цих країн на сучасному етапі все більше уваги приділяється культурному розмаїттю, взаємній повазі представників різних етносів і культур. Для мультикультурного і мультилінгвістичного соціуму країн Балтії основним завданням є дотримання адекватної мовної політики, спрямованої, з одного боку, на збереження етнічної мови і культури, а з іншого – на вивчення іноземних мов з метою адаптації населення до сучасних реалій [6, с. 15].

За висновками низки сучасних досліджень, мультилінгвізм є соціокультурним феноменом, що поширюється на більше ніж дві третини населення земної кулі, яке володіє двома або більше іноземними мовами.

Також доведено, що поняття «полілінгвізм» та «багатомовність» сьогодні поступово стають звичним явищем, адже близько чверті країн світу офіційно визнають на своїй території наявність двох державних мов, а деякі – навіть трохи більше, (при цьому їх фактична кількість набагато більша). Таким чином, наявність у країнах Балтії мультилінгвізму як соціокультурного феномену пояснюється тим, що в епоху глобалізації одночасне вивчення та володіння людиною кількома мовами – не лише важлива, а й необхідна передумова успішного існування та процвітання як особистості зокрема, так і держави в цілому [8].

В. Яшкіна зауважує, що причини мультилінгвізму як соціокультурного феномену зумовлені такими об'єктивними чинниками: міжкультурна інтеграція в епоху глобалізації; соціальний престиж мов; генетична подібність мов; соціальна мобільність та ін. [8, с. 10].

Повертаючись до трактування поняття мультилінгвізму (полілінгвізму, багатомовності), не зайвим буде нагадати, що це – застосування декількох (більше ніж двох) мов у межах окремо взятої соціальної спільноти (наприклад, певної адміністративно-територіальної одиниці чи держави); застосування декількох мов одночасно індивідами (чи групами осіб) за умови, що відповідна мова обирається залежно від конкретної комунікативної ситуації. Крім того, мультилінгвізм – це не лише здатність володіти декількома мовами, а й особливий тип мислення, особлива модель світогляду, в якому органічно співіснують культурні цінності декількох цивілізацій, тип особистості, відкритої до міжкультурного діалогу [8, с. 11].

Мультилінгвізм як соціокультурний феномен у Латвії, Литві та Естонії поступово стає повсякденною реальністю, нормою, новим стандартом, адже ці країни є осередком багатомовності у Європі. Це пояснюється тим, що, наприклад, у Латвії 95% населення розмовляє двома мовами, а 54% – трьома і більше. Завдяки цьому Латвія знаходиться на другому місці за рівнем двомовності у Європі, а також є однією із восьми країн-членів ЄС, де більшість громадян володіють трьома мовами. До цього переліку віднесено також Литву та Естонію. Слід зауважити, що молоді (до 40 років) балтійці, крім рідної мови, все частіше використовують у побуті англійську, тоді як старше покоління латишів, естонців та литовців надають перевагу російській і польській мовам [9]. Англійська мова дедалі частіше стає не лише мовою засідань і ділових зустрічей, а й мовою щоденного вжитку. Незважаючи на те, що мови країн Балтії – у переліку найбагатших мов світу, вони не можуть повноцінно розвиватися, адже не є мовами інтернет-контенту як, наприклад, англійська, а також російська, іспанська, китайська, арабська, які стали домінуючими мовами глобальної мережі, утискаючи при цьому естонську, литовську, латвійську [10].

Досліджуючи мультилінгвізм у руслі іншомовної освіти Балтійських країн, необхідно зазначити ще один суттєвий момент: незважаючи на те, що молодь цих країн зазвичай спілкується саме англійською, ця мова є обов'язковою для вивчення як іноземна практично в усіх освітніх закладах, тобто майже в половині європейських країн. Крім того, відсоток учнів, які вивчають англійську мову, упродовж останнього десятиліття зріс, що має неабияке значення насамперед у навчанні учнів початкової школи [10].

Другою обов'язковою для вивчення іноземною мовою в Естонії, Латвії та Литві є російська мова. Так, в Естонії, зважаючи на значну кількість

російськомовного населення (22,7 %), учні вивчають естонську мову як іноземну в початковій школі, що робить її другою за популярністю іноземною мовою. У Латвії також спостерігається значна кількість російськомовних учнів, які вивчають латиську. Однак, як свідчить статистика, ця мова вважається тут не іноземною, а державною.

У школах, де іноземна мова обирається за бажанням адміністрації закладу, найбільш популярними є французька та німецька, які стоять на другому місці після англійської. В Естонії, Латвії та Литві школярі вивчають іноземну мову впродовж семи років, однак на її вивчення виділяється не так багато навчальних годин, наприклад, у 2016 році на вивчення іноземної мови було виділено від 5 до 10% від загального навчального часу, зокрема в Латвії – 10,1 % [10].

Вивчення іноземних мов, на думку Н. Коршак, – одна з важливих складових процесу глобалізації, що передбачає наявність мультилінгвального (білінгвального) навчання [4]. Характеризуючи поняття мультилінгвізму, варто зауважити, що воно тісно пов'язане не лише із власне глобалізацією, а й із терміном «багатомовність», який, як зазначає О. Першукова [5, с. 208-212], є продуктом соціальних, етнічних та лінгвістичних контактів, тобто вищим соціально обумовленим.

В останні десятиліття у зв'язку з потужними глобалізаційними та інтеграційними процесами населення Балтійських країн стало багатомовним та багатокультурним. Ситуація, коли в одному класі навчаються представники відразу кількох мовних спільнот, стала звичною, тобто для одних учнів мова, що вивчається, є рідною, а для інших – іноземною.

Реалізувати завдання щодо формування багатомовності молодих європейців покликана багатомовна освіта (*plurilingual education, multilingual education*), яку фахівці Ради Європи визначають як складне поліфункціональне явище, спосіб навчання, покликаний розширити мовний діапазон кожної особистості з метою використання у майбутньому, формування світоглядних орієнтирів, розширення можливостей для соціалізації; соціально-культурної взаємодії; розвитку міжкультурної компетентності тощо. За таких умов усе більшої актуальності в національній освітній системі набувають мови міжнародного спілкування [5, с. 210-211]

І. Білецька, характеризуючи суспільну багатомовність (мультилінгвізм), виокремлює такі два її види:

- *національний*, якому притаманне вживання декількох мов у певній суспільній спільноті, кожна з яких є одномовною, наприклад, у країнах Балтії це – поляки, росіяни, фіни, естонці, латиші, литовці та ін. Така ситуація є свідченням так званого територіального принципу багатомовності;

- *індивідуальний (особистісний)*, тобто вживання індивідом декількох мов, кожна з яких обирається відповідно до певної мовленнєвої ситуації. При цьому двомовність є офіційною політикою країни, а більшість людей є багатомовними. До цього переліку варто віднести Індію, а також деякі країни Східної та Західної Африки [1].

Зважаючи на вищевикладене, зауважимо, що для більшості багатомовних націй притаманне поєднання обох представлених нами видів багатомовності.

Які ж причини суспільної багатомовності в країнах Балтії? Охарактеризуємо їх:

1. *Міграція*, завдяки якій населення, яке користується однією мовою, поселяється на території, де

використовується інша мова, однак упродовж тривалого часу розмовляє своєю рідною мовою.

2. *Культурні контакти*, коли одне суспільство запозичує та асимілює культурні інституції, наприклад, релігію чи літературу, іншого суспільства, а як наслідок – поява багатомовності.

3. *Анексія* (як у випадку із Балтійськими країнами), коли певні мови, зокрема російська, фінська, польська і особливо англійська, закріпилися на певній території та отримали визнання на державному рівні поряд із литовською, латвійською та естонською мовами як державними.

4. *Комерційна, наукова та технологічна залежність* населення, яке користується певними мовами, від мовців, які спілкуються іншими мовами [1, с. 6].

Досліджуючи багатомовність у контексті іншомовної освіти, особливу увагу варто зосередити на понятті двомовності, адже в деяких регіонах країн Балтії населення користується одночасно двома мовами. Вчений У. Вайнрах, один із перших, хто розпочав дослідження проблеми двомовності (білінгвізму), пояснює це «практикою попереминого користування мовами». За способом засвоєння мов він виокремлює такі три типи білінгвізму: *складений* (притаманний дітям із двомовних сімей); *координативний* (характерний для людей в умовах імміграції); *субординативний* (відповідає шкільному типу навчання іноземної мови, коли система другої мови базується на системі першої) [2, с. 28].

Таким чином, у Латвії, Литві та Естонії іншомовна освіта є надзвичайно важливою складовою навчання, адже мова – це частина ідентичності та державності цих країн. Іншомовній освіті тут відведено чільне місце поряд з іншими предметами не лише в школах, а й у закладах вищої освіти, тобто мовна політика є частиною державної політики. Відповідно до статистичних даних, Литва займає друге місце серед країн Європи (після Люксембургу) та перше серед країн Балтії за рівнем знання її жителями іноземних мов (97% працюючих литовців віком від 25 до 64 років знають щонайменше одну іноземну мову), Латвія – друге місце (95% працюючих латвійців розмовляють щонайменше двома мовами), а Естонія – третє (86% працюючих естонців знають принаймні одну іноземну мову) [11].

Висновки. Зважаючи на викладене нами у статті, можемо констатувати, що мультилінгвізм чинить суттєвий вплив на іншомовну освіту та політичні процеси в країнах Балтії. Одним із найважливіших завдань мовної політики в контексті іншомовної освіти в цих державах – розвиток багатомовного суспільства, що ґрунтується на принципах взаємоповаги, дбайливого ставлення до культури, збереження регіональних мов та мов національних меншин. За підтримки державної освітньої політики є можливість поширення серед населення не лише етнічних мов, а й збереження культурного розмаїття, притаманного певній території. Глобалізація та мультилінгвізм – невід'ємні риси, що впливають на формування програм з іншомовної освіти в Балтійських країнах, адже відіграють важливу роль у розвитку її освіти.

Досвід країн Балтії є цінним і для України, яка також вважається багатомовною державою, адже на її території, крім українців, проживають представники інших етносів, що суттєво впливає на появу закладів освіти із поглибленим вивченням іноземних мов. Сьогодні, після отримання Україною безвізу і перспективи входження до Європейського Союзу,

ми усвідомлюємо, що іншомовній освіті відведено ключову роль у культурній різноманітності та розвитку міжкультурного діалогу, в здобутті якісної освіти, зокрема й за кордоном. Таким чином, важливим питанням сьогодення є популяризація багатомовності й лінгвістичної різноманітності.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Білецька І. О. Багатомовність та соціально-педагогічні засади мовної політики США / І. О. Білецька // Гуманітарний вісник ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Г. Сковороди»: зб. наук. пр. – Переяслав-Хмельницький, 2012. – Вип. 26. – С. 19–24.
2. Вайнрайх У. Одноязычие и многоязычие / У. Вайнрайх // Новое в лингвистике. – М.: Прогресс, 1972. – Вип. 6. – С. 25–60.
3. Гуріна А. Білінгвізм як спосіб інтеграції учнів у Європейський полікультурний соціум / А. Гуріна // Нова педагогічна думка. – Рівне, 2014. – № 4 (92). – С. 52–55.
4. Коршак Н. В. Глобалізація та мультилінгвізм – сутнісні властивості сучасного освітнього поступу / Н. В. Коршак // Філософські обрії. – 2017. – № 38. – С. 70–79.
5. Першукова О. О. Соціолінгвістичні засади розвитку багатомовності школярів у країнах Західної

Європи / О. О. Першукова // Вісник Чернігівського національного педагогічного університету. – 2014. – Вип. 122. – (Серія «Педагогічні науки»).

6. Смирнова Т. П. Роль мультилінгвізма в сучасному політичному процесі: автореф. дисс. на соискание уч. степени канд. пол. наук: спец. «Политические институты, процессы и технологии» / Т. П. Смирнова. – Нижний Новгород, 2015. – 27с.

7. Щерба Л. Языковая система и речевая деятельность / Л. Щерба. – Ленинград: Наука, 1974.

8. Яшкіна В. Мультилінгвалізм або культурне розмаїття / В. Яшкіна // Міжнародний журнал у галузі мультилінгвальної освіти. – 2014. – Вип. 2. – С. 8–18.

9. Lithuania Ranked First in the Baltics in Knowing Foreign Languages [Electronic resource]. – Available from: <http://www.vilnius-convention.lt/en/press/news/lithuania-ranked-first-h8vt.html/> 02.10.2017.

10. The Sophia Globe: English is most-studied foreign language at European schools, French second – EU report [Electronic resource]. – Available from: <https://sofiaglobe.com/2017/05/19/english-is-most-studied-foreign-language-at-european-schools-french-second-eu-report-2/>

11. The Baltic Countries are a Hotbed of Multilingualism in Europe/Baltic Media [Electronic resource]. – Available from: <http://translationblog.balticmedia.com>.

Дата надходження до редакції: 26.04.2018 р.

УДК 372. 461

Наталія ШАЦЬКА,
кандидат педагогічних наук,
доцент кафедри філософії
та суспільно-гуманітарних дисциплін
Запорізького ОППО

МІЖПРЕДМЕТНІ ЗВ'ЯЗКИ НА УРОКАХ УКРАЇНСЬКОЇ ЛІТЕРАТУРИ ЯК ЗАСІБ ФОРМУВАННЯ КЛЮЧОВИХ КОМПЕТЕНТНОСТЕЙ ШКОЛЯРІВ В УМОВАХ УПРОВАДЖЕННЯ КОНЦЕПЦІЇ НОВОЇ УКРАЇНСЬКОЇ ШКОЛИ

У статті окреслено шляхи застосування міжпредметних зв'язків на уроках української літератури з метою формування ключових компетентностей школярів. Доведено, що матеріали, які містять додаткову інформацію з інших предметів, розвивають в учнів пізнавальний інтерес, критичне мислення, формують цілісну картину світу. З'ясовано спільне й відмінне між спорідненими формами роботи (інтеграція, бінарність та ін.) на уроках української літератури.

Ключові слова: міжпредметні зв'язки, ключові компетентності, компетентності нової української школи, українська література, інтегроване навчання, бінарні уроки.

В статті рассматриваются пути применения межпредметных связей на уроках украинской литературы для формирования ключевых компетентностей школьников. Доказано, что материалы, в которых содержится дополнительная информация из других предметов, развивают в учеников познавательный интерес, критическое мышление, формируют целостную картину мира. Обозначено общее и отличительное между родственными формами работы (интеграция, бинарность и др.) на уроках украинской литературы.

Ключевые слова: межпредметные связи, ключевые компетентности, компетентности новой украинской школы, интегрированное обучение, бинарные уроки.